

TRANZIȚIA CA STARE DE NORMALITATE A LUMII ACTUALE

Ciurlău Cristian Florin, drd.

Universitatea din Craiova

Abstract: The matter of postcommunist transition is subject of reflection for the theorists and also for the practitioners. This is not the only transition from the contemporary world, it fits organic in a sistem of trasitions. The author tries to underline this to show that transition is itself the state of normallity of the actual world. For the presentation to be more suggestive, the author resorts to some analogies.

1. Tranzițiile lumii contemporane

A. Ce este tranziția? Tranziția înseamnă, în general, o schimbare, adică parcurgerea unei mulțimi de stări intermediare între două stări de echilibru relativ, identificate prin experiență, prin cunoaștere sau prin proiect. Din această perspectivă, lumea, încă de la apariția sa, a fost, este și va fi într-o continuă tranziție după multiple criterii de apreciere sau de judecată. În prezent se vorbește tot mai mult despre tranziția postsocialistă sau postcomunistă, respectiv despre tranziția țărilor foste socialiste din Europa centrală și de est la economia de piață, considerată ca „un proces de transformări radicale, profunde, în structurile de proprietate și economice ale producției de bunuri și servicii ... în vederea instaurării proprietății private și a concurenței, a mecanismelor de piață liberă în reglarea activității agenților economici”[1,476]. Prin urmare, potrivit terminologiei utilizate frecvent, în cazul tranziției postcomuniste, originea sau punctul de plecare este socialismul real al anilor '80 ai secolului trecut, iar destinația vizată, explicit sau implicit, o constituie economia de piață și democrația, capitalismul democratic asociat cu bunăstarea, competiția și libertatea. Fenomenul tranziției este deosebit de complex și divers, așa că nu trebuie redus la trecerea unor țări de la socialism la capitalism, pentru că statele se deosebesc între ele, în primul rând, după nivelul dezvoltării economice, cu toate efectele pozitive sau negative care decurg de aici pentru cetățenii lor, nu numai după regimul politic sau ideologie. De fapt, statele lumii nu sunt structurate strict după nici un criteriu, pentru că între diverse grupări există multiple întrepătrunderi; de asemenea, există transformări notabile atât în cadrul fiecărui grup cât și între grupe[2,742-744] Concluzia care se impune este aceea că tranziția trebuie privită ca o stare de normalitate a lumii actuale pentru că are caracter permanent, în sensul că majoritatea statelor lumii trăiesc permanent într-o stare de tranziție, adică se află permanent în cadrul nepermanentului.

B. Pattern-urile tranzițiilor contemporane. Se pare că omul contemporan, angajat în epoca sa, și-a pierdut stabilitatea, că orice lucru este perimat încă de la apariție, cel puțin parțial dacă nu total, că tranzitoriul constituie esența lumii contemporane sau, măcar, una din trăsăturile sale principale. Se poate vorbi, în prezent, de cel puțin următoarele tranziții: a) tranziția statelor avansate sau dezvoltate din punct de vedere economico-social de la societatea, economia și civilizația industrială la societatea, economia și civilizația postindustrială (D. Bell, J.K. Galbraith), managerială (P. Drucker), științifică (J. Fourastié, P. Drucker), tehnologică (Z. Brzezinski), informațională (D. Bell, J. Naisbith), tehnologică (Em. Dobrescu); A. Toffler vorbește de tranziția de la societatea industrială la cea electronică, de la economia forței brute a

Celui de al Doilea Val la economia forței cerebrale, de la economia bunurilor material-obiectuale la economia suprasimbolică. În țările „high-tech” se manifestă tot mai pregnant tendință de trecere de la producția de masă (de fapt, de la „societățile manifestate” ca semn definitoriu al societății și civilizației industriale), care se demodează, la producția demasificată (serii mici de produse înalt specializate), și de la „piața” de masă la piața segmentată, la „marketing-ul pe particule”; b) tranziția statelor din fostul sistem socialist spre o societate civilă întemeiată pe o economie de piață; c) tranziția țărilor în dezvoltare sau mai puțin dezvoltate, considerate până nu demult ca formând „Lumea a treia”, spre o economie de piață, în speță de la societatea și economia Primului Val la societatea și economia Celui de al Doilea Val (adică de la civilizația agrară la civilizația industrială), și d) tranziția de la actuala ordine economică internațională la o nouă ordine internațională, la o nouă ordine mondială, după cum rezultă din fapte și evenimente ca: lărgirea sistematică a ONU și augmentarea continuă a rolului său în viața internațională, victoria capitalismului în confruntarea cu comunismul, dispariția Tratatului de la Varșovia, extinderea și creșterea rolului Pactului Atlanticului de Nord (NATO), realizarea unor modele noi de unitate internațională, constituirea Organizației Mondiale a Comerțului, accentuarea caracterului unitar al pieței mondiale, amplificarea, adâncirea și creșterea complexității diviziunii internaționale a muncii, mondializarea producției, îndeosebi a industriei. Mondializarea sau globalizarea industriei cuprinde, după părerea lui Pierre Beckouche, trei fenomene, după cum urmează: piețele devin mondiale, nu mai sunt naționale; întreprinderile devin multinaționale pentru că sunt prezente pe toate continentele; noile mijloace de comunicație permit circulația la scară planetară a informațiilor tehnice sau financiare[3,25-27]. Mondializarea se concretizează, concomitent, în: creșterea numărului multinaționalelor, creșterea volumului activităților lor peste graniță și încheierea de alianțe între întreprinderi din diverse țări. Până în anii 1961-1980, marile multinaționale erau mai cu seamă nord-americane; după aceea, fenomenul s-a extins în Europa și Japonia; acum există câteva mari multinaționale indiene sau coreene; se mondializează activitățile legate de industrie, cercetarea se organizează în rețele internaționale de genul programului european Eureka, finanțele funcționează ca un sistem planetar în cadrul căruia se poate oferi sau obține împrumut la orice oră, pentru orice parte a lumii și în orice monedă. O caracteristică importantă a noului sistem productiv mondial este coexistența unui plus de concurență și a unui plus de cooperare. După 1981 a început să se manifeste un gigant parteneriat planetar. Alvin și Heidi Toffler afirmă că tot ceea ce se întâmplă acum în lume nu este nici mai mult, nici mai puțin decât o revoluție globală, un salt atotcuprinzător, temei pe care formulează ipoteza că noi reprezentăm ultima generație a unei vechi civilizații și prima generație a uneia noi[4,16].

C. Trăsături distinctive ale mediului tranzițiilor contemporane. Lumea contemporană prezintă o serie de trăsături distinctive care incită la tranziție și, totodată, își pun amprenta asupra tranzițiilor actuale, inclusiv asupra tranzițiilor statelor foste socialiste. Cele mai semnificative dintre acestea pot fi formulate după cum urmează[5,46-51]:

a) Globalizarea unor procese și fenomene fundamentale ale existenței, funcționării și evoluției societății omenești și accentuarea necesității cooperării internaționale pentru soluționarea lor. Este vorba de creșterea fără precedent a decalajelor în nivelul de dezvoltare economico-socială, în standardul de trai, în calitatea vieții și modul de viață existente în țările dezvoltate, pe de o parte, și în țările în dezvoltare sau mai puțin dezvoltate, pe de altă parte, de asigurarea surselor de energie necesară pentru dezvoltarea normală a tuturor țărilor, de creșterea pericolului epuizării unor resurse naturale de bază și altele;

b) Coexistența celor trei civilizații create de cele trei mari revoluții sau valuri – revoluția agrară, revoluția industrială și revoluția electronică. Lumea contemporană se prezintă ca un ansamblu eterogen în care se întrepătrund și interacționează elemente reprezentative ale celor trei mari civilizații. Coexistența presupune raporturi de comunicare și cooperare, dar și

competiție, contradicții, conflicte și convulsii. Tendința principală este extinderea ca sferă și dezvoltarea în conținut a civilizației electronice; aceasta își va intensifica ofensiva, chiar dacă mai are mult până la desăvârșire. Celelalte două civilizații (a plugului și a liniei de asamblare) îi vor opune rezistență, motiv pentru care se vor ciocni atât în țările puternic tehnologizate, cât și la scară planetară, ceea ce poate conduce la noi așezări și regrupări de forțe;

c) Creșterea sistematică a puterii marilor poli sau centre ai vieții economico-sociale: Statele Unite ale Americii, Japonia, Europa Occidentală, societățile transnaționale, la care s-au adăugat, în ultimii 25 de ani, așa-zișii dragoni sau tigrii asiatici (Coreea de Sud, Hong-Kong, Singapore și Taiwan). Numărul țărilor în expansiune se întregește cu China, Malaezia și alte state din zona Pacificului de sud-est și din alte zone;

d) Manifestarea concomitentă tot mai intensă a unor fenomene (sentimente, ideologii, mișcări și acțiuni) contradictorii cu caracter centripet și centrifug. Printre mișcărilor centripete remarcăm: unificarea celor două state germane formate după al doilea război mondial; lărgirea considerabilă a ONU și creșterea importanței sale în viața internațională; intensificarea tendinței de întărire a unității europene prin lărgirea Uniunii Europene; constituirea economiei mondiale; crearea Fondului Monetar Internațional, a Băncii Mondiale și a altor organisme internaționale. Dintre mișcărilor cu caracter centrifug, mai ales după al doilea război mondial, amintim: mișcările de eliberare națională a fostelor țări și popoare coloniale și apariția unui mare număr de state naționale independente și suverane; prăbușirea fostului imperiu sovietic și constituirea unui șir de state naționale independente; destrămarea fostului stat federal al Jugoslaviei; separarea Slovaciei și Cehiei;

e) Disiparea sau erodarea tot mai frecventă și cu regularitate crescândă a suveranității naționale de către mondializarea și globalizarea afacerilor, producției, pieței și altor procese și fluxuri economice și sociale. Unele attribute ale suveranității și independenței naționale sunt preluate de organisme sau entități supranaționale, suprastatale, sau chiar de alte state. Procesul întâmpină însă obstacole din partea celor care apără națiunea, principiile și valorile sale. Cresc contradicțiile sociale, politice, economice și culturale și, o dată cu acestea, se amplifică potențialul unor convulsii sociale[4,29];

f) Accentuarea procesului de integrare economică zonală. Este vorba, în primul rând, de Uniunea Europeană, care, după ce a unit Nordul cu Sudul european se extinde tot mai mult spre est. În America de Nord s-a constituit o Piață Comună (NAFTA) de către SUA, Canada și Mexic. În prezent, se amplifică tot mai mult relațiile economice dintre țările din bazinul Pacificului;

g) Afirmarea tot mai evidentă a unui paradox al acelor două modele principale ale lumii avansate contemporane, respectiv modelul neoamerican și modelul renan. În acest sens, Michel Albert[6,121-122] scria că modelul neoamerican reușește să se impună politic și ideologic în defavoarea celui renan exact în momentul în care se dovedește a fi mai puțin eficient decât acesta. Fiind dovedită superioritatea economică și socială a modelului renan, s-ar aștepta să se vadă triumfând și din punct de vedere politic. Printr-un extraordinar paradox, lucrurile stau exact invers. Modelul renan suferă din plin influențele politice, mediatice și culturale ale concurentului său american. Pe terenul faptelor el nu încetează să dea înapoi din punct de vedere politic, și aceasta chiar la el acasă, nu în țări mai mult sau mai puțin ezitante și împărțite între cele două modele. America exercită, în continuare, o atracție atât de puternică, încât și țările care îmbrățișează modelul renan și se bucură de reușitele lui cedează farmecelor Americii și cad victimă iluziilor modelului său. Fenomenul este caracterizat uneori ca americanizare a societăților occidentale[5,51].

Considerăm că toate acestea prezintă un interes deosebit pentru tema abordată întrucât, pe de o parte, reprezintă genuri, forme sau pattern-uri diferite de tranziție, iar pe de altă parte, pot ghida statele foste socialiste să se orienteze, să se îndrepte spre cea mai adecvată societate, economie sau civilizație, conform sistemului propriu de valori; totodată, jalonează mediul în

care statele există, se mișcă și doresc să rămână, dar nu pe orice loc, ci pe locul cerut de interesele lor fundamentale și care devine accesibil prin valorificarea cât mai deplină a resurselor materiale și capacităților creatoare de care dispun. Aceasta înseamnă că activitatea desfășurată în prezent trebuie să se înscrie organic și prioritar în exigențele și spiritul viitorului, adică în tendințele evoluției societăților avansate. Tranziția concretizează starea de normalitate a lumii în care trăim.

2. Semnificații ale abordării analogice a tranziției postsocialiste

A. Tranziție și reformă – două moduri de abordare a schimbărilor implicate de trecerea la economia de piață. Se spune, în mod curent, că tranziția postcomunistă sau postsocialistă are ca nucleu dubla reformă, anume realizarea economiei de piață (sub o anumită formă a acesteia) și instaurarea democrației. La prima vedere, un concept difuz precum tranziția este explicat printr-un alt concept la fel de imprecis, anume reforma. Se ridică, în consecință, o serie de întrebări referitoare la ce este reforma postcomunistă, care sunt determinările sale esențiale, dacă este ea un proces unic cu desfășurare uni sau multiformă. Răspunsul succint, condensat pornește de la ipoteza că în istorie poate fi identificată o clasă de schimbări de tip societal declanșate de proiecte ale elitelor, ale unor lideri și implementate prin interacțiunea dintre elite sau lideri și mase, prin mecanisme de persuasiune, contagiune sau constrângere. De obicei, asemenea schimbări poartă numele de reformă[7]. Tranziția și reforma postcomunistă nu sunt două procese diferite, ci două perspective asupra aceluiași proces de schimbare structurală de la economia centralizată și organizarea totalitară la economia de piață și democrație.

Abordarea de tip reformă urmărește schimbările din perspectiva proiectului, a stării – țintă, a obiectivului fundamental spre care se tinde, anume societatea bunăstării bazată pe libertate și concurență. Economia de piață și democrația sunt doar două nume posibile, două modele preferențiale posibile, fundamentate istoric, pentru această țintă a tranziției. Numele sau definițiile operaționale care i se dau pot fi diferite (socialism de piață, societate modernă etc.), dar trăsăturile economiei de piață și ale democrației trebuie evidențiate prin identificarea stărilor țintă sau obiectivelor provocate de schimbările structurale în fostele societăți ale socialismului de stat.

Perspectiva abordării sub forma tranziției este mai complexă, în sensul că implică mai mulți termeni de referință decât abordarea de tip reformă. A judeca o stare economico-socială și politică din perspectiva tranziției în ultimul deceniu al secolului trecut din România presupune o raportare la ceea ce a fost în timpul socialismului și la ceea ce se așteaptă să fie în temeiul proiectului de reformă, al experiențelor istorice similare. Perspectivă i se subsumează măsurarea distanțelor dintre prezent și trecut și dintre prezent și viitorul dezirabil. Perspectiva tranziției este mai largă și pentru că include și schimbările asociate efectelor propriu-zise ale proceselor de democratizare și dezvoltare a economiei de piață. În plus, conceptul de tranziție are și o notă de evaluare; tranziția este o trecere de la o stare la alta; dar, nu orice trecere, ci una care, în evaluarea difuză a celor care o trăiesc, ar fi bine să fie cât mai scurtă, să fie depășită cât mai repede. Se poate emite ipoteza că ar exista o tendință, în practica lingvistică din științele sociale, de a numi tranziție schimbările, trecerile trăite, cu evoluție posibil incertă și cu efecte nedorite pe parcursul desfășurării lor[8,144]. Există tendința de a eticheta drept tranziții transformările sociale însoțite de crize[9,113-148]. În contextul aceleiași practici lingvistice, apare tendința de a asocia termenul de tranziție cu schimbările de scurtă durată sau dorite ca atare. Schimbările pe termen lung sunt desemnate cel mai adesea sub numele de transformări. Lucrările de mare impact în științele sociale creează modele de practică terminologică. Este foarte probabil ca „Marea Transformare” a lui Karl Polanyi (1944)[10], ca lucrare clasică a analizei trecerii de la capitalismul bazat numai pe principiul pieței la capitalismul în care încep să acționeze și instituții ale protecției sociale, a contribuit substanțial la cristalizarea unui mod de utilizare a termenului de transformare în științele sociale. Or, marea transformare este una

de lungă durată. Dubla mișcare a fost cea de limitare a expansiunii mecanismelor de piață prin mecanisme ale protecției sociale. O dată parcurse, schimbările capătă nume precise[11,9-10].

Tranziția nu poate fi redusă, pur și simplu, la o perioadă istorică; în fond, România se află în tranziție de la 1830, și ca ea sunt multe alte state periferice. Important este să se accentueze faptul că prin conceptul de tranziție se propune o modalitate de abordare prin măsurarea distanțelor dintre prezent și stările de referință de origine – destinație și se identifică mecanisme care permit schimbarea între două puncte temporale de referință. Mai corect este să se facă distincția între tranziția ca perioadă și tranziția ca mod de abordare[11,10]. Indiferent de perspectiva adoptată, schimbarea structurală de la organizarea socialistă la cea bazată pe concurență și democrație rămâne una complexă, cu multiple componente, meandre, avataruri, strategii.

B. Trei analogii posibile și utile, instructive. Complexitatea reală a proceselor de reformă sau de tranziție postcomunistă poate fi pusă în evidență cu ajutorul analogiilor. Au fost reținute ca deosebit de utile, în literatura științifică destinată tranziției[11,12-14], analogiile cu exodul biblic, cu jocul de șah și cu tratamentul acordat bolnavului. Adoptarea fiecăreia dintre ele implică, pe lângă un joc al corespondenței, și raportarea la diferite filozofii sau concepții asupra reformei.

Exodul biblic este descris ca fuga în masă a evreilor din Egiptul faraonilor pentru a scăpa din robie și a ajunge în Țara Făgăduinței. Ieșirea din robie este pornită și organizată din poruncă divină. Ca și în cazul reformei, se pleacă de la o origine cunoscută, de la un pământ al suferinței, la un pământ al făgăduinței, necunoscut dar identificat ideatic. Călătoria durează 40 de ani, iar pe parcursul ei evreii primesc, prin Moise, de la Dumnezeu tablele legii, reguli de organizare a cortului sfânt, a zilelor de lucru și de sărbătoare. Timpul exodului este deosebit de bogat în evenimente, în fenomene sociale de învățare, de opoziție între lideri, între lideri și membrii comunității. Izomorfismul dintre fenomenul biblic și cel de tranziție se constată în multiple planuri: regăsim, de exemplu, un proces de trecere voluntară de la un pământ al robiei la unul al făgăduinței (democrație, bunăstare, libertate etc.); schimbarea țintă și planul de ieșire din robie sunt date; proiectul de reformă este al elitelor; liderii reformatori, pe lângă conceperea proiectului de schimbare, trebuie să găsească mijloacele pentru menținerea poporului pe drumul reformei în pofida dificultăților.

Analogia cu jocul de șah sugerează conceperea reformei și tranziției ca procese cu determinare internă. Factorul principal cu influență nemijlocită asupra rezultatului este strategia. Soarta reformei o hotărăsc actorii, cu resursele de capital uman și cu strategiile lor, dar nu oricare dintre actori, ci mai ales liderii, echivalentul funcțional al jucătorilor care pun în mișcare piesele de șah. Piesele de șah sunt purtătoare de ambiguitate. Pe de o parte, semnifică resursele materiale ale agenților – ele sunt stocuri vizibile cu care jucătorul poate câștiga partida. Aceasta este metafora asociativă dintre jucător și piese. Există însă și o metaforă bazată pe opoziția dintre jucător și piese: jucătorul este actor de elită, agent de construcție, iar piesele sunt simbolul pentru mase, pentru cei care trăiesc reforma în baza unor mecanisme de constrângere sau contagiune socială. În reformele de constrângere, piesele de șah sunt mase nu resurse. La limită, în reformele democratice piesele de șah sunt resursele materiale. În fapt, chiar în tranzițiile democratice, metafora pieselor de șah poate fi citită în ambele sensuri, ca trimitere la resurse ale elitelor și ca mase influențate de elite.

Pentru a surprinde și alte aspecte ale reformei s-a apelat la metafora bolnavului. Din această perspectivă, reforma poate fi graduală sau șoc, după cum și un bolnav poate fi tratat medicamentos sau chirurgical. În această logică, stabilizarea inflației trebuie să preceadă sau să însoțească liberalizarea și privatizarea. Ca și metafora jocului de șah, analogia bolnavului favorizează meditația asupra tipurilor de strategie, respectiv gradualistă sau de tip șoc, de supraviețuire sau de atac, de mobilizare a unor resurse reduse sau de nivel ridicat etc. Tranziția ca exod este lipsită practic de energie umană – se întâmplă, pur și simplu, prin destin istoric.

C. Analogii cu tranzițiile României. Stările de tranziție sunt mai puțin durabile decât punctele de echilibru între care apar. Există însă societăți în care tranziția este aproape permanentă. Societatea românească pare să fie una din această serie. În momentul în care a început reforma totalitar-comunistă de după 1944, capitalismul românesc nu se instituisese cu putere la toate nivelurile și în toate sectoarele social-economice, ba chiar era departe de acest obiectiv. De exemplu, pentru segmente largi ale populației rurale, principalul mod de organizare social-economică era subzistența agricolă. Perioada interbelică s-a caracterizat prin consolidarea economiei capitaliste și a statului național unitar[12,493]. Dictaturile lui Carol al II-lea și antonesciană, războiul și ulterior totalitarismul sovietic au stopat procesele de tranziție capitalistă și politico-administrativă. Tranzițiile economice, sociale și politice începute după primul război mondial erau departe de a fi încheiate la jumătatea deceniului al cincilea al secolului trecut. Comunismul a venit cu reforma prin constrângere de inspirație sovietică. Caracteristica ei a fost ruptura față de ceea ce fusese înainte, adică discontinuitatea; este vorba de o ruptură neaccidentală, asumată și impusă în toate sferele vieții. Se dorea un om nou, de tip comunist, care nu putea să apară decât dacă se tăia orice legătură cu trecutul. Liniile de forță ale trecutului trebuiau distruse clar prin negarea proprietății private, libertăților individuale, societății civile ca libertate de grup, concurenței etc. În România nu a mai fost loc pentru reforme parțiale orientate capitalist-democratic, precum, de exemplu, în societățile ungară sau poloneză; s-a trecut direct de la ocupația sovietică la comunism. Proiectul tranziției comuniste a eșuat, însă, în întreaga lume socialistă, eșec marcat simbolic de revoluțiile din 1989. De aici începe o nouă tranziție, o tranziție dublă, spre economia de piață și democrație. Aceasta este o tranziție de natură totală, ca și aceea de la capitalism la socialism. Diferența majoră rezidă în faptul că mecanismele de realizare sunt predominant voluntare. Revenirea la normalitate este așteptată de majoritatea covârșitoare a populației. O examinare atentă a ceea ce s-a întâmplat în raportul dintre intenții și fapte evidențiază că tranziția postcomunistă a României s-a făcut, deocamdată, mai mult spre subdezvoltare, iar construcția împlinită a fost mai mult la linia unei societăți de supraviețuire[13]. Comunismul este o secvență istorică de schimbări voluntariste realizate prin măsuri violente – de cooperativizare socialistă forțată a agriculturii, desființare a unor categorii sociale chiar prin exterminare fizică, impunerea unui regim de viață bazat pe frică, dedublare, atomizare a relațiilor sociale. În cadrul său există, însă, și componente de modernizare și mobilitate socială, ca, de exemplu, creșterea stocului de educație școlară[14,239]. De fapt, tensiunea apărută între așteptările unei populații cu un stoc de educație considerabil și modul de organizare socială bazat pe forță este unul dintre factorii importanți care au alimentat revoluțiile din 1989; sporind considerabil stocul de educație, comunismul a potențat o imensă forță de modernizarea la nivel individual. Modernitatea individuală a rămas la nivel latent pentru o mare parte a populației, pentru simplul motiv că nu poate exista modernitate individuală manifestă fără un cadru instituțional de tip liberal-democratic. După 1989 începe reforma de instituire a economiei de piață și a democrației. Este un drum nou nu numai de abandonare, dar și de negare a reformelor totalitar-comuniste. Începe o nouă tranziție prin procedeul, deja comun, de negare a tranziției anterioare

Bibliografie:

1. Dobrotă, N. (coordonator): Dicționar de economie, Editura Economică, București, 1999
2. Stiglitz, J. și Walsh, E.: Economie, Editura Economică, București, 2005
3. Beckouche, P.: Industrie: un seul monde, Hatier, Paris, 1993
4. Toffler, A. și H.: A crea o nouă civilizație, Editura Antet, București, 1995
5. Negucioiu, A.: Tranziția rațională, Editura Economică, București, 1999
6. Albert, M.: Capitalism contra capitalism, Editura Humanitas, București, 1995
7. O'Donnell, Schmitter, G. și Whitehead (eds): Transitions from Authoritarian Rule. Southern Europe, Baltimore: John Hopkins University Press
8. Wallerstein, I.: After liberalism, 1995, New York: The New Press

9. Zamfir, C. (coordonator): Politici sociale în România, Editura Expert, București, 1999
10. Polanyi, K.: The Great Transformation, Boston: Beacon Press
11. Sandu, D.: Spațiul social al tranziției, Editura Polirom, Iași, 1999
12. Zeletin, Șt.: Burghezia română. Neoliberalismul, Editura Nemira, București, 1997
13. Pasti, Vl., Miroiu, M. și Codiță, C.: România-Starea de fapt, Volumul 1, Editura Nemira, București, 1997
14. Holmes, L.: Post-Communism. An introduction, Durham: Duke University Press, 1997